

רשימות חוברת קעז

בס"ד.

פתח דבר

בקשר עם ימי הפורים, הננו מוציאים לאור מאוצר רשימותיו של כ"ק אדמו"ר זי"ע שרשם לעצמו: (א) יומן "פאריז, צ"ח", (ב) מענה להרב מהאראדאק בעניני פורים (נדפס ברשימות חוברת ו' ע' 7 ואילך). לתועלת הלומדים, למען ירוץ בו הקורא, ניתוסף כאן גם פיענוח ותיבות-קישור המשולבים בין דברי הרב, וכן ציוני מראי מקומות הבאים בשוה"ג, שנערכו ע"י המו"ל, בדרך אפשר ועל אחריותם בלבד, ובפרט שעמקו וכו' דברי רבינו, כנודע.

מערכת „אוצר החסידים“

ועש"ק פ' תצוה י"א אדר, ה'תשנ"ט
ברוקלין, נ.י.

פאריז, צ"ח.

פורים

שהחינו גם ביום. כפילת המגילה לג"ח, כן היו עושים. כשאומרים אגרת הפורים הזאת, אגה"פ השנית הגבי' מעט את המגילה. ברכה שלאחרי' בשם ומל' אף שלא הי' מנין. — מפני חולשתו שמע בישיבה. — במגלה שכתב מהרשנ"ע לא היו י' בני המן בעמוד בפ"ע. נתן לשלשתנו משלוח מנות. לבוש משי. לשלחן בשטריימיל.

מהרשנ"ע סיפר לאדנ"ע על יחידות — בהמשך לשאלתו במזוה"ק ויחי בענין תקון הברית סב חוט וחית דלא פגום בשמירת הברית הוא כמו האוה"ח — בעל האוה"ח עה"ת הלך פעם בשיירא בקירוב לש"ק לא רצה ללכת הלאה ונשאר לבדו עם משרתו. כליל ש"ק ראו ארי הולך וקרב. האוה"ח הגבי' הט"ק ופתח את המכנסים וכו', והראה להארי. אז רבץ הארי ונשאר כך עד מוצש"ק. במוצש"ק רכב עליו אוה"ח להשיג השיירא. למשרתו נתן כת"י וציוהו שלא להניחו מידו ושילך רגלי והוא יחכה לבואו. וביום א' בקר השיגו השיירא.

פאריז, צ"ח (תרח"ץ).

פורים

ברכת "שהחיינו" — גם ביום¹.

כפילת המגילה כאגרת — לג' חלקים, ואמר כ"ק מו"ח אדמו"ר שליט"א שכן היו עושים².

כשאומרים "האגרת [הפורים] הזאת", "אגרת הפורים הזאת השנית" — הגבי' כ"ק מו"ח אדמו"ר שליט"א מעט את המגילה³.
ברכה שלאחרי', "הרב את ריבנו" — בשם ומלכות, אף שלא הי' מנין⁴.

מפני חולשתו שמע כ"ק מו"ח אדמו"ר שליט"א קריאת המגילה בישיבה.

כ"ק מו"ח אדמו"ר שליט"א סיפר שבמגילה שכתב אדמו"ר מהר"ש נ"ע לא היו כתובים עשרת בני המן בעמוד בפני עצמו⁵.
כ"ק מו"ח אדמו"ר שליט"א נתן לשלשתנו משלוח מנות.
כ"ק מו"ח אדמו"ר שליט"א הי' לבוש משי. לשלחן — הי' לבוש גם בשטריימיל⁶.

*

(1) אף שבסידור כתב אדמו"ר הזקן ש"אין מברכין שהחיינו אלא בלילה ולא ביום" — ראה פסקי דינים להצ"צ בסופו, ובשו"ת שלו או"ח סק"ד (בהוצאת תשנ"ד). שער הכולל פמ"ז ס"ב.

(2) ראה גם ספר המנהגים חב"ד ע' 73: "גם השומעים את המגילה כופלים אותה כאגרת והכפילה היא לשלשה חלקים".

(3) בספר המנהגים שם: מנענעים את המגילה באמירת "האגרת הזאת", "אגרת הפורים הזאת השנית".

(4) ראה גם מכתב רבינו (אגרות-קודש ח"ג ע' שלז): "בהנוגע לברכת הרב ריבנו — כן ראיתי כ"ק מו"ח אדמו"ר מברכה ביחיד — בהיותו בפאריז. . . אז קראתי המגילה לפניו כו".

(5) פאקסימיליא מעמוד זה — נדפסה בספר התולדות אדמו"ר מהר"ש ע' 21. וראה שו"ע או"ח סתרצ"א ס"ד ובבאה"ט ושע"ת וש"נ. שדי חמד אסיפת דינים סוף מערכת פורים.

(6) כנראה הכוונה: לרבינו, ולשני גיסיו, הרש"ג והרמ"מ הארנשטיין. — וראה גם ספר המנהגים ע' 74 ב"מנהגי האדמו"ר": "משלוח מנות לשלשה אנשים".

(7) ראה גם ספר המנהגים שם: "לבוש משי כמו בשבת ויו"ט. . . לנט"י, ברכות המוציא והמזון של סעודת פורים ואמירת הדא"ח, לבוש "סויבלענע היטל" וחגור אבנט".

אדמו"ר מהר"ש נ"ע סיפר לאדמו"ר (מהורש"ב) נ"ע בהיותו על "יחידות"

— בהמשך לשאלתו במאמר זוהר הקדוש פ' ויחי⁸ בענין תיקון הברית סב חוט וחיט דלא פגום בשמירת הברית הוא כמו האור החיים —

שבעל האוה"ח על התורה הלך פעם בשיירא, ובקירוב לש"ק לא רצה ללכת הלאה, ונשאר לבדו עם משרתו. בליל ש"ק ראו ארי הולך וקרב. האוה"ח הגבי' הטלית-קטן ופתח את המכנסים וכו', והראה להארי. אז רבץ הארי, ונשאר כך עד מוצש"ק. במוצש"ק רכב עליו אוה"ח להשיג השיירא. למשרתו נתן האוה"ח כתב-יד, וציוהו שלא להניחו מידו, ושילך רגלי, והוא יחכה לבואו. וביום א' בוקר השיגו את השיירא⁹.

(8) אולי הכוונה למאמר זוהר ויחי רטז, א: "כל מאן דאתגזר ועייל בהאי ברית כו' ונטיר להאי ברית עאל ואתדבק בגופא דמלכא ועאל בהאי צדיק כו'", ומזה מובן בנוגע לתיקון הברית — כלשון המדרש (ב"ר פי"ט, ו) "קלקלת עובדך סב חוט וחייט" (לתפור את הקרע שנעשה ע"י החטא), שהובא בדרושי חסידות (ד"ה ויחי יעקב תרל"ד. תרמ"ג) בהמשך למאמר זוהר הנ"ל — שהוא ע"י הדביקות בצדיק שלא פגם בשמירת הברית, כמו האוה"ח.
 (9) ראה גם תורת מנחם — התועדויות ח"א ע' 110.

להנ"ל. פורים פ"ט.

ששמע בליעפלי משלמה בר' יעקב יעקובסאן שקבל מזקנו ר' דוד ששמע מאדה"ז בסעודת פורים: גילוי דפורים הי' מעין דלע"ל, השם שלם והכסא שלם. ורמז לדבר מדרז"ל ע"פ והי' לה' לשם זו מקרא מגלה, לשם אותיות שלם. ודרז"ל ושמתי כסאי בעילם ג"כ על מאורע פורים. אך מחמת שהי' בחו"ל הי' באתכסיא. אמנם לע"ל שיהי' בא"י, יהי' באתגליא. ע"כ תכ"ד אדה"ז.

חסידים קאליסק ספרו בשם השד"ר ר' בעריל אשכנזי ששמע מהצ"צ ד"דברי שלום ואמת" ה"ז רמז על שמו של הק' שלום (שבת) וחותרו אמת (שבת נה· סנהדרין סד·).

ששמע בשם הגר"א תירוץ קושית תוד"ה קימו (מגלה ז·), דבשבת הדרשא מהכתיב ובמגלה מהקרי, וראי' לדבר דהתם הל' בגמרא "דכתיב" והכא "שנאמר". עכת"ד הנוגע.

מה שהקשה בחדא"ג חולין (קלט:) שכ' שמג"א נכתבה ע"י הפרסיים, חס ל' מכגון דא והדומה. ומפורש בדברי רז"ל (ב"ב טו·) אנשי כנה"ג כתבו מג"א. ובמגילה (ז·) אסתר ברוה"ק נאמרה. ואפ"ל דברי המהרש"א שכשנכתבה ידעו שיעתיקוה הפרסיים (במגלה שם כבר כתובה אני על דה"י. ובמ"ר רות ע"פ והנה בועז ה"ה כתובה בין הכרכים. וכמדומה שכן הוא בירוש') ושם יעתיקו ע"ש אליל הפרסיים, ולכן נמנעו מלהזכיר השם שלא לגרום כו'. וע"ד שאמרו (סנה' סג:) ולא יגרום לאחרים כו' אסור לאדם שיעשה שותפות עם העכו"ם כו'. ובפרט שבנדוד"ד הי' מתייקר שם כו'. ומפורש כן בהקדמת הראב"ע למג"א שעליו סמך המהרש"א.

מעין סמוכן למש"כ המהרש"א בחולין שאסתר מרדכי כו' שמות פרסיים הם, ממארז"ל (מגלה יג·) אסתר שאו"ה קוראין אותה ע"ש אסתהר [דרך אגב משפירש"י אסתהר, ירח, עיין יל"ש ס"פ בראשית וקבעוה בין ז' כוכבים". צל"ע בעה"ש, כמדומה שכוכב נוגה הוא זה].

מש"כ שבמ"ר רות פיסקא הנ"ל שבימי מרדכי ואסתר חזרו ותקנו

שאלת שלום בשם, לכאורה פשט המדרש שלא בא אלא לפרש הפסוק החושבים להשכיח את עמי שמי, שזמן כזה הי' בימי עתלי', מו"א או חמו"ע, והביא פסוק זה שמפרשו שבפי כל העם הי' שגור ש"ש, שזה הי' ע"י ש"ש בשם, וזה חשבו להשכיח המן או נ"נ כו', אבל ש"ש בועז וב"ד תקנו (לפי גרסת המד"ר רות. וברש"י ברכות משמע קצת דרך הלימוד הוא מבוועז, אבל התקנה נתקנה אח"כ. ואולי ג"ז מתקנות עזרא וב"ד, כמו התקינו שלפ"ז במשנה, ובוזה יומתק ג"כ שייכותא דבבות אלו במתני'.

{ובב"ק (פב.) י' תקנות תקן עזרא, ולא חשיב הנ"ל, כי תני ושייר [בתוד"ה קנאת (ב"ב כב.) די' דוקא. וכ"מ בב"ק (פב.) שהוא דוגמת י' תנאים דיהושע. אבל כמו שנתרץ לפירש"י ברכות (נד.) ד"ה התקינו דפי' שקאי אעזרא, כמו"כ נתרץ גם בזה. והעיקר שב' התקנות היו בב"א, וזהו סמיכותם]. וצ"ע מפ"מ לא הובא לפסק הלכה הא דאדם ש"ש בשם. וצ"ע"ק בתוספתא פ"ה דברכות, וביד הל' ק"ש פ"ג ה"ה, שהשמיט "שלום". וכבר עמדו ע"ז. ואכ"מ},

ובועז הי' ימים רבים לפני מו"א, עתלי' כו'. ובימי מו"א רק חשבו להשכיח, וכידוע שאם היו ח"ו ממרים כו'.

פירש"י בסוף מג"א לכל זרעו, זרעו של עמו, פשוט דמפרש על מי קאי "זרעו", דאם נפרש דקאי אבניו ובנותיו כו' של מרדכי, מקמ"ל, ומאי תושבחת' (וכבר נדחקו בזה המפרשים שפי' כפשוטו זרעו של מרדכי), ולכן פירש"י דמוסב על עמו דלפ"ז.

ע"ד הגירסא גלו לעילם שכ"ע — הובאה גם בע"י מגילה כט. — עיי"ש בחדא"ג — וביל"ש (ש"א ב'). ולעיין בד"ס.

לענין ר"ש בר שילת, שתמה על גירסת הע"י סנה' (צו:) "מב"ב של המן למדו תורה בבני ברק ומנו ר"ש בר"ש, יעוין ג"כ ביל"ש ירמי' (נא).

בנוגע להשערה דקאי על ר"ע שהי' בבני ברק (סנה' לב:), אאפ"ל כן ממה דאיתא בפ"י ר"ן גאון (ברכות כז: בשס"ח) "איתא בחלק מב"ב של סיסרא למדו תורה בירושלים ומנו ר"ע", וכ"ה במהרש"א (יבמות טז.) ובסה"ד.

ומדי דברי אזכיר מה דצע"ק בהקדמת הרמב"ם ליד, שכ' "ור'

מאיר בן ג"צ", ובגטין (נוי) איתא דנירון קיסר איגייר ונפק מיני ר"מ, ולכאורה דורות ביניהם. ואולי האריכו ימים.

ובנדון ר"ש בר"ש, עלה בדעתי לומר שהי' במק"א עם רב (ב"ב ח: כא· כתובות סב· ועוד) כשהי' רב בישיבת רבי בא"י (חולין קלז: ועוד) (וק"ק דישיבת רבי היתה בבית שערים — סנה' לב: —). אבל אז יקשה משבת (קנג·) א"ל רב לר"ש בר"ש — כ"ה בשס"ח, וגם בסה"ד מע' ר"ש בר"ש — אחים בהספידא כו', דמשמע דר"ש בר"ש דר במקום שמת רב, דהיינו בבבל, כדמוכח בדוכתי טובא (שבת קי· סנה' מז: חולין צה:).

עוד הי' אפ"ל שדר בבבל ולמד ולמד בא"י, שרגיל הי' מנהג זה בזמנם (שבת ט: תוד"ה הא). ובפרט לפי הגירסא (ב"ב ח:) דעתאי להתם, שהוא כנוי המורגל לא"י. אבל ל"מ כן מכתובות (סב·), וצע"ק.

כעין רא"י שהי' בבבל ממה שנק' רב וכל רב מבבל רבי מא"י (ס' תנאים ואמוראים — נדפס בשה"ג לחיד"א אות ס' — ערוך מע' אביי)

עוד הקשה דבתו"א אגרת הפורים הב' ד"ה להבין אות ה', דזאת קאי על מג"א, ובמגלה ז' ירוש' ה"ה ובמ"ר רות דקאי על התורה

ע"כ נמצא מרשימה זו בגכתי"ק

להנ"ל (הרב מהאראדאק*). פורים תרפ"ט.

א. כתב ששמע בליעפלי משלמה בר' יעקב יעקובסאן, שקיבל מזקנו ר' דוד, ששמע מאדמו"ר הזקן בסעודת פורים:
הגילוי דפורים הי' מעין הגילוי דלעתיד לבוא — "השם שלם והכסא שלם".¹

ורמז לדבר מדרשת רז"ל² על הפסוק³ "והי' לה' לשם", "זו מקרא מגילה"⁴ — "לשם" אותיות שלם, שבזה מרומז הענין ד"השם" ("והי' לה'") שלם ("לשם"). ודרשו רז"ל הפסוק⁵ "ושמתי כסאי בעילם" ג"כ על המאורע דפורים⁶, ובזה מרומז הענין ד"הכסא שלם".
אך מחמת שהמאורע דפורים הי' בחוץ לארץ — הי' גילוי זה באתכסאי. אמנם לעתיד לבוא שיהי' בארץ ישראל — יהי' זה באתגליא. עד כאן תוכן דברי אדמו"ר הזקן.

עוד כתב, שחסידי קאליסק ספרו בשם השד"ר ר' בעריל אשכנזי, ששמע מהצמח צדק, דמ"ש במגילה⁷ "דברי שלום ואמת",

(* רשימה זו מופיעה בתכריך הגוכתי"ק לאחרי הרשימה "מענה להרב מהאראדאק חנוכה פ"ט" (שנדפסה בחוברות ג; קעד בתחילתם).

(1) תנחומא ס"פ תצא. פרש"י ס"פ בשלח.

(2) מגילה יו"ד, ב.

(3) ישעי' נה, יג.

(4) ובגירסת העין יעקב: "אלו ימי פורים" (וראה עץ יוסף שם).

(5) ירמ" מט, לח.

(6) במגילה שם (ובפרש"י): "ושמתי כסאי בעילם (שושן הבירה הי' בעילם המדינה) והאבדתי משם מלך, זו ושתי, ושרים, זה המן ועשרת בניו". ובחדא"ג מהרש"א: "שהי' אז כסא של הקב"ה בעילם, כמ"ש בגלות עילם שכונה עמהם".* וראה פי' הרי"ף בע"י: "עיקר אבדן ושתי והמן הי' על שיעצו לעשות המשתה ההוא על חורבן בה"מ ומתוך המשתה נשתמש בכלי המקדש וישב על כסא שלמה. ועשה הקדש חול. וזהו ושמתי כסאי בעילם היא שושן, שיהא שם כסאו של הקדוש ב"ה שכתוב בשלמה וישב על כסא ה', ומתוך שנשתמשו בעילם לכך והאבדתי ממנה מלך כו".

(7) ראה אודותו אגרות-קודש אדמו"ר מהוריי"צ ח"ב ע' שכג.

(8) אסתר ט, ל.

(* ראה לקמן ס"ו שזוהי גירסת הע"י במגילה כט, א: "גלו לעילם שכונה עמהם שנאמר ושמתי כסאי בעילם". ובחדא"ג מהרש"א שם, ש"כסאי", "היינו מקום מיוחד לגילוי שכונה".

הרי זה רמז על שמו של הקב"ה — שלום (שבת יו"ד, רע"ב),
וחותמו — אמת (שבת נה, א סנהדרין סד, א).

עוד כתב, ששמע בשם הגר"א תירוץ על קושיית תוד"ה קיימו
(שבועות לט, א) "דבפ"ק דמגילה (ז, א) איכא תנאי טובא דדרשי
דאסתר ברוח הקדש נאמרה, מקראי, ושמואל דריש ל'י מקיימו וקבלו",
קיימו למעלה מה שקבלו למטה, ומסיק רבא דלכולהו אית להו פירכא
בר מדשמואל, והא אדשמואל נמי אית ל'י פירכא, דאצטריך למידרשה
. . קיימו מה שקבלו כבר, בשבת פרק ר"ע" (פח, א) ¹⁰ — שיכולים לדרוש
שתי הדרשות מקרא אחד, כיון דבשבת הדרשא היא מהכתיב ("וקבל"),
ובמגילה הדרשא היא מהקרי ("וקבלו") ¹¹, וראי' לדבר, דהתם (בשבת)
הלשון בגמרא הוא "דכתיב", והכא (במגילה) הלשון הוא "שנאמר".
עד כאן תוכן דבריו הנוגע¹².

*

ב. מה שהקשה בחדא"ג מהרש"א לחולין (קלט, ב) בביאור
דברי הגמרא "אסתר מן התורה מניין כו", מרדכי מן התורה מניין וכו",
"שהי' לבעל דין לחלוק ולומר שאלו שמות המיוחדים להם אינן עיקר
מן התורה . . נראה כי שמות פרסיים הם, כי המגילה נכתבה ע"י
הפרסיים, שע"כ לא הוזכר שם הקב"ה במגילה, כדעת הראב"ע" — הנה
מה שכתב שמגילת אסתר "נכתבה ע"י הפרסיים", חס ל'י מכגון
דא¹³ והדומה. ומפורש בדברי רז"ל (ב"ב טו, א) "אנשי כנסת

(9) שם, כז.

(10) וכ"ה בתוד"ה לכולהו — מגילה שם. תוד"ה אמר רבא — שבת שם.

(11) להעיר מהמבואר בתו"א (מג"א צח, א) החילוק בין ה"כתיב" לה"קרי": "בשעת הגזירה
שהי' המס"נ בגלוי הי' וקבל לשון יחיד (כשם ש"במ"ת נאמר ויחן שם ישראל, לשון יחיד,
כאלו הם כולם כאיש אחד" (שם צז, סע"ד)), אבל אח"כ כשעבר הזמן ולא הי' המס"נ בגלוי,
נאמר הקרי וקבלו, שמקבל כל אחד לפי השגתו ולפי הכלים שמכין כו". ועפ"ז אולי יש לבאר
הטעם שהדרשה "קיימו מה שקבלו כבר" שייכת לה"כתיב" — כי, הדרשה ע"ד השייכות
למתן-תורה ("מה שקבלו כבר") נלמדת ממ"ש "וקבל" (ה"כתיב") לשון יחיד, כבמ"ת ש"ויחן
לשון יחיד" (ועד"ז י"ל שהדרשה "קיימו למעלה מה שקבלו למטה" שייכת לה"קרי" —
"וקבלו", שמקבל כל אחד לפי השגתו ולפי הכלים שמכין, שזהו "מה שקבלו למטה", שכולל
גם כפי שהקבלה באה למטה במדרגה, כשעבר הזמן ולא הי' המס"נ בגלוי).

(12) שלכן העתיקן רבינו לרשימותיו.

(13) כנראה שבקושייתו (שלא נתפרשה כאן) פירש הרב מהארזאק את דברי המהרש"א

הגדולה¹⁴ כתבו .. מגילת אסתר". ובמגילה (ז, א) איתא "אסתר ברוח הקודש נאמרה".

ואפשר לפרש דברי המהרש"א — שכשנכתבה המגילה ע"י אנשי כנסת הגדולה, ידעו שיעתיקה הפרסיים

(אבל במגילה שם "שלחה להם אסתר לחכמים כתבוני לדורות, שלחו לה קנאה את מעוררת עלינו לבין האומות (שיאמרו האומות שאנו שמחים להזכיר מפלתן¹⁵), שלחה להם כבר כתובה אני על דברי הימים למלכי מדי ופרס" (ושם יהיו רואין מה שאירע להם על ידי ישראל¹⁵). ובמדרש רבה רות¹⁶ על פסוק¹⁷ "והנה בועז", "הרי היא כתובה בין הכרכים"¹⁸. וכמדומה שכן הוא בירושלמי¹⁹. וכיון שהסיפור דאסתר הי' כתוב בדברי הימים של מלכיהם לפני כתיבת המגילה, הרי אי אפשר לומר שאנשי כנסת הגדולה חששו שיעתיקה הפרסיים²⁰)

ושם יעתיקו על שם אליל הפרסיים, ולכן נמנעו מלהזכיר השם שלא לגרום כו' (שיוזכר שם ושבח של ע"ז אפילו ע"י עכו"ם).

וע"ד שאמרו (סנהדרין סג, ב) "ושם אלהים אחרים .. לא ישמע על פיך²¹", שלא ידור בשמו כו' ולא יגרום לאחרים כו' אסור לאדם שיעשה שותפות עם העכו"ם כו'". ובפרט שבנדוד^ד, נוסף על הזכרת שם כו', הי' גם מתייקר שם כו'.

ומפורש כן בהקדמת הראב"ע למגילת אסתר — שעליו סמך המהרש"א — וז"ל: "והנכון בעיני שזאת המגלה חברה מרדכי .. והעתיקה הפרסיים ונכתבה בדברי הימים של מלכיהם, והם היו עובדי ע"ג, והיו כותבין תחת השם הנכבד והנורא, שם תועבותם .. והנה כבוד השם שלא יזכרנו מרדכי במגלה".

(14) חגי זכרי' ומלאכי זרובבל ומרדכי וחבריהם (פרש"י).

(15) פרש"י שם.

(16) פ"ד, ה [ד].

(17) רות ב, ד.

(18) ספרי דברי הימים ומפורסם הוא בין כולם (מ"כ).

(19) ראה ירושלמי מגילה פ"א ה"ה (ובקה"ע): "מרדכי ואסתר כתבו אגרת ושלחו לרבותינו .. מקבלין אתם עליכם שני ימים הללו בכל שנה, אמרו להן לא דיינו הצרות הבאות עלינו אלא שאתם רוצין להוסיף עלינו עוד צרתו של המן (שיאמרו האומות שאנו שמחים במפלתן), חזרו וכתבו להן אגרת שני' .. אם מדבר זה אתם מתייראים הרי היא כתובה ומעלה בארכיים (בספרי זכרונות שלהם), הלא הם כתובים על ספר דברי הימים למלכי מדי ופרס".

(20) ראה גם לקו"ש ח"ו ע' 190 הערה 9.

(21) משפטים כג, יג.

ג. מעין סמוכין למש"כ המהרש"א בחולין שם שאסתר ומרדכי כו' "שמות פרסיים הם" — ממארז"ל (מגילה יג, א) "למה נקראת אסתר שהיו אומות העולם קוראין אותה ע"ש אסתהר" (ופירש רש"י: "ירח, יפה כלבנה"), ומזה "מעין סמוכין" לדברי המהרש"א ש"אסתר" (וכן מרדכי) שם פרסי.

[דרך אגב מה שפירש רש"י "אסתהר", "ירח" — עיין יל"ש ס"פ בראשית²² "וקבעוה" (ל"איסטהר") בין ז' כוכבים", שמזה משמע שהוא כוכב סתם, ולא דוקא ירח. צריך לעיין בערוך השלם, כמדומה שכוכב נוגה הוא זה²³].

*

ד. מה שכתב²⁴ שבמדרש רבה רות פיסקא הנ"ל איתא שבימי מרדכי ואסתר חזרו ותיקנו שאילת שלום בשם — הנה:

במדרש שם: "והנה בועז בא מבית לחם¹⁷.. שלשה דברים גזרו בית דין של מטה והסכימו עמהם בית דין של מעלה, ואלו הן, לשאול שלום בשם וכו'. שאילת שלום מניין, שנאמר²⁵ החושבים להשכיח את עמי שמי, אימתי חשבו, בימי עתליהו, ורבנן אמרין בימי חנני' מישאל ועזרי', ר' חנני' בן ר' יהודה ברבי סימון בימי מרדכי ואסתר. ועמד בועז ובית דינו והתקינו לשאול שלום בשם, שנאמר והנה בועז בא מבית לחם וגו'" (וסיומא דקרא: "ויאמר לקוצרים ה' עמכם ויאמרו לו יברכך ה'"). ולכאורה פשט המדרש — שלא בא אלא לפרש הפסוק

(22) ושם (רמז מד): "ראה שמחזאי ריבה אחת ושמה איסטהר נתן עיניו בה וכו' אמר הקב"ה הואיל ופרשה עצמה מן העבירה לכו וקבעוה בין שבעה כוכבים".

(23) ושם (בערך אסתהר): "פי' כוכב (ובפרט כוכב הנוגה). תרגום אם אראה אור (איוב לא, כו) אין אחמי אסתהר.. ורש"י.. פי' אור באיוב: שמש, אבל יגיד עליו רעו (וירח יקר הולך) שהוא כוכב, והוא כוכב הנוגה, שזריחת ותקופת אורו עולה על כל הכוכבים".* וראה גם תרגום שני (אסתר ב, ז) "איתקרי שמה אסתר בשם כוכב נוגהא יונית** אסתירא" (ובפי' פתשגן הכתב: "נקראת שמה אסתר ע"ש הכוכב הנקרא בלשון מקרא אילת השחר, ובלשון חכמים נוגה, ובלשון יונית** אסתירא"), וכ"ה ביל"ש אסתר (רמז תתנג): "קורין אותה כוכב הנוגה ע"ש אסתהר" (והעיר על זה בפי' עץ יוסף לע"י מגילה שם).

(24) הרב מהארדאק.

(25) ירמ"י כג, כז.

(* אבל בערך סהר: "בהגדה דמגלה.. אסתר על שם אסתהר, כלומר יפה כלבנה, ירח תרגום סיהרא". וראה גם חזא"ג מהרש"א מגילה שם: "ע"ש אסתהר, מלשון סיהרא, וכן הוא בערוך".
(** בערוך השלם ערך אסתרא: "ונ"ל לתקן.. תחת נוגהא יונית שצ"ל פרסית".

"החושבים להשכיח את עמי שמי", שזמן כזה הי' בימי עתלי',
מרדכי ואסתר או חנני' מישאל ועזרי', והביא פסוק זה שמפרשו
שבפי כל העם ("עמי") הי' שגור שם שמים ("שמי"), שזה הי' ע"י
שאילת שלום בשם (שהי' נהוג עוד לפני'ז), וזה חשבו להשכיח המן
או נבוכדנצר כו',

אבל שאילת שלום בשם — בועז ובית דינו תיקנו,

(לפי גירסת המד"ר רות הנ"ל. וברש"י ברכות²⁶ משמע קצת
דרק הלימוד הוא מבוועז, אבל התקנה לשאול שלום בשם נתקנה
אח"כ.

ואולי גם זה מתקנות עזרא ובית דינו, כמו "התקינו שיהיו
אומרים מן העולם ועד העולם" שלפנ"ז במשנה, שפירש רש"י על
"עזרא וסייעתו", ובזה יומתק ג"כ שייכותא דבכות אלו במתני', כיון
ששתיהם נתקנו ע"י עזרא ובית דינו.

ואין להקשות ממ"ש בב"ק (פב, א) "עשרה תקנות תיקן
עזרא", ולא חשיב הנ"ל (שיהא אדם שואל את חברו בשם) — כי תני
ושיר.

[בתוד"ה קנאת (ב"ב כב, א) כתב "לא גרסי" .. עזרא תיקן להם
לישראל שיהו מושיבין סופר בצד סופר, דהא לא חשיב לי' במרובה גבי
עשר תקנות שתיקן", והיינו, דתיקן עשרה תקנות דוקא, ותו לא (ולא
אמרינן "תני ושיר"). וכך משמע בב"ק (פב, א) שעשרה תקנות דעזרא
הוא דוגמת עשרה תנאים דיהושע (שהובא לפני'ז)²⁷, שהם עשרה
דוקא, כמובן מהשקו"ט בהמשך הסוגיא "ותו ליכא, והא איכא כו' והא
איכא כו'". אבל, כמו שנתרץ לפירש"י ברכות (נד, א) ד"ה התקינו
דפירש ש"התקינו שיהיו אומרים מן העולם ועד העולם" קאי אעזרא
(אף שלא חשיב תקנה זו בעשרה תקנות דעזרא), כמו"כ נתרץ גם בזה
(שתיקן עזרא שאילת שלום בשם, ואעפ"כ לא חשיב לה בעשרה תקנות).
והעיקר, שב' התקנות (אמירת מן העולם ועד העולם, ושאילת שלום
בשם) היו בבת אחת, וזהו סמיכותם במתניתין].

וצ"ע מפני מה לא הובא לפסק הלכה הא דאדם שואל שלום

(26) נד, א (בפירוש דברי המשנה: "והתקינו שיהא אדם שואל את שלום חברו בשם, שנאמר
והנה בעז בא מבית לחם ויאמר לקוצרים ה' עמכם ויאמרו לו יברכך ה'"): "ולמדו מבעז שאמר
ה' עמכם (ומן המלאך שאמר לגדעון ה' עמך גבור החיל)".

(27) שם פ, סע"ב ואילך.

בשם²⁸. וצע"ק בתוספתא פ"ה²⁹ דברכות, וביד הל' ק"ש פ"ג ה"ה³⁰, שהשמיט "שלום". וכבר עמדו על זה³¹. ואכ"מ},

ובועז — שתיקן שאילת שלום בשם (כנ"ל) — הי' ימים רבים לפני מרדכי ואסתר, עתלי' או חנני' כו'. ובימי מרדכי ואסתר רק חשבו להשכיח ("החושבים להשכיח את עמי שמי .. בימי מרדכי ואסתר"), שזו היתה רק מחשבתו של המן, אבל לא עלה בידו להשכיח שאילת שלום בשם, כיון שבנ"י עמדו במס"נ על יהדותם כו', וכידוע³² שאם היו ח"ו ממרים כו' לא הי' המן עושה להם כלום, ובמילא לא הי' צריך לחזור ולתקן שאילת שלום בשם, כיון שלא נתבטל הדבר.

*

ה. פירוש רש"י בסוף מגילת אסתר: "ודובר שלום לכל זרעו", זרעו של עמו³³ — פשוט דמפרש על מי קאי "זרעו", דאם נפרש דקאי אבניו ובנותיו כו' של מרדכי, מאי קמ"ל שהי' דובר שלום לבניו ובנותיו, ומאי תושבחת' (וכבר נדחקו בזה המפרשים³⁴ שפי' כפשוטו זרעו של מרדכי), ולכן פירש"י ד"מוסב על עמו" דלפני זה — "דורש טוב לעמו".

*

(28 ראה גם שו"ת בית אפרים חאה"ע ספ"ו. ובארוכה — שו"ת יהודה יעלה ח"א ס"ט. (29 כ"ה (פ"ה) בכת"ק, ואולי צ"ל פ"ו. — ושם (הכ"ט): "בראשונה שהיתה תורה משתכחת מישראל היו זקנים מבלעין אותה (פי' משחיתים ופוגמים בכבודה — חסדי דוד), שנא' והנה בועז בא כו'", ולא נזכר שאילת שלום*.)

(30 שמנה הדברים שאסור להזכירן בבית הכסא ובבית המרחץ, ולא הזכיר שאילת שלום. (31 ראה כס"מ לרמב"ם שם: "תמיהא לי מילתא דרבינו טובא שלא הזכיר שאסור לומר שלום בבית המרחץ, ובהדיא אמרין בפ"ק דשבת (דף י ע"ב) .. אסור לאדם שיתן שלום לחבירו בבית המרחץ, שנאמר ויקרא לו ה' שלום" (וראה שו"ע אדה"ז או"ח ספ"ד, ספ"ה ס"ג — שגם שאילת שלום אסור).)

(32 ראה מגילת סתרים אסתר ג, יג: "כל רצונו הי' שימירו דתם ברצון .. שיאבדו דתם מרצונם .. ויתערבו בגוים וילמדו מעשיהם כו'". וראה תו"א מג"א צז, א: "אם רצו להמיר דתם לא הי' המן עושה להם כלום".)

(33 "מוסב על עמו לכל זרע עמו".)

(34 ראה — לדוגמא — ראב"ע, מנות הלוי, ועוד.

(* בהגהות הגר"א: "היתה תורה משתכחת מישראל וזקנים החזירו אותה, שנאמר והנה בועז בא מבית לחם ויאמר לקוצרים ה' עמכם ויאמרו לו יברכך ה', ובמנחת ביכורים: "שלא היו רגילין בשם המפורש ולברך את חברו בשם ונשכח מפייהם, אבל זקנים החזירוה שמברכים בשם ורגילין היו בהם".

ו. ע"ד הגירסא "גלו לעילם שכינה עמהם" — הובאה גם בעין יעקב מגילה כט, א — עיי"ש בחדא"ג מהרש"א³⁵ — וביל"ש (ש"א ב'³⁶). ולעיין בדקדוקי סופרים³⁷.

*

ז. לענין רב שמואל בר שילת, שתמה²⁴ על גירסת העין יעקב סנהדרין (צו, ב) "מבני בניו של המן למדו תורה בבני ברק (ומוסיף בחצע"ג) ומנו רב שמואל בר שילת"³⁸, דלכאורה מה ענין רב שמואל בר שילת, שהי' בבבל, לבני ברק³⁹ — יעויין ג"כ ביל"ש ירמי' (נא)⁴⁰, ששם נאמר רק ש"מבני בניו של המן מלמדי תינוקות בבני ברק", ללא ההוספה שבגירסת העין יעקב.

בנוגע לההשערה שכתב²⁴ ד"מבני בניו של המן למדו תורה בבני ברק" קאי על רבי עקיבא שהי' בבני ברק (סנהדרין לב, ב⁴¹) — אי אפשר לומר כן, ממה דאיתא בפיו ר"ן גאון (ברכות כז, ב) (בש"ס חדש⁴²) "איתא בחלק מבני בניו של סיסרא למדו תורה בירושלים (ומוסיף על מ"ש בש"ס שלפנינו) ומנו רבי עקיבא"⁴³, וכן הוא במהרש"א (יבמות טז, א) ובסדר הדורות⁴⁴ שרבי עקיבא הוא בן יוסף

(35) ושם: "ובגירסת עין יעקב מייתי נמי גלו לעילם שכינה עמהם שנאמר ושמתי כסאי בעילם".

(36) רמז צב.

(37) בדקדוקי סופרים מביא שבכמה כתבי-יד איתא גם "גלו לעילם שכינה עמהם, שנאמר ושמתי כסאי בעילם" (וכן הוא גם בספרי ס"פ מסעי).

(38) "ומנו רב שמואל בר שילת" — לא נזכר בסנהדרין שם, וניתוסף בגירסת הע"י בחצע"ג (וראה דקדוקי סופרים שכן הוא גם בילקוט ומנוה"מ)*.

(39) ראה גם תולדות תנאים ואמוראים ערך ר"ע.

(40) רמז שלה.

(41) ושם: "אחר רבי עקיבא לבני ברק".

(42) הכוונה לש"ס ויילנא ושלאחריו, שבהם נדפס פירוש ר' נסים גאון על הגליון (משא"כ בדפוסי הש"ס הישנים).

(43) וראה דקדוקי סופרים, שכן הוא — "ומאי ניהו ר' עקיבא" — בילקוט כ"י תורה, וכן ביוחסין ערך ר"ע.

(44) ערך ר' עקיבא אות ב'.

(* במק"א (סה"מ פר"ת ע' רצו) מציין רבינו על מארז"ל (גיטין נז, ב) מבני בניו של המן למדו תורה ברבים: "וראה ל"ת להארז"ל (ובס' הליקוט) ס' שופטים דר"ש בר שילת הי' מבני בניו" (של המן).

גר צדק מבני בניו של סיסרא (ובמילא אי אפשר לומר שהוא "מבני בניו של המן").

[ומדי דברי בענין זה, אזכיר מה דצע"ק בהקדמת הרמב"ם ליד, שכתב "ור' מאיר בן גר צדק", ובגטין (נו, א) איתא ד"נירון קיסר .. איגייר ונפק מיני' ר"מ", ולכאורה איך יתכן שר' מאיר הוא בנו של נירון קיסר שהתגייר, הרי כמה דורות ביניהם⁴⁵. ואולי האריכו ימים⁴⁶].

ח. ובנדון רב שמואל בר שילת, שלגירסת העין יעקב הי' "מבני בניו של המן (ש)למדו תורה בבני ברק" — עלה בדעתי לומר שהי' במקום אחד עם רב (ראה ב"ב ח, ב. כא, א. כתובות סב, א⁴⁷ ועוד) כשהי' רב בישיבת רבי בארץ ישראל (ראה חולין קלז, ב⁴⁸ ועוד), ועפ"ז אתי שפיר שלמד תורה בבני ברק (וקצת קשה, דישיבת רבי היתה בבית שערים (סנהדרין לב, ב⁴⁹) ולא בבני ברק).

אבל אז (אם נאמר שהי' רב שמואל בר שילת במקום אחד עם רב בארץ ישראל) — יקשה משבת (קנג, א): "א"ל רב לרב שמואל בר שילת (כן הוא בש"ס חדש⁵⁰), וגם בסה"ד מערכת רב שמואל בר

(45) כי, נירון הי' קיסר רומי כמה שנים קודם החורבן (שהרי עוד לפני החורבן ברח והתגייר), בדורו של ר' שמעון (השני) בן ר"ג הזקן (דור עשירי לחכמי המשנה), ואילו ר' מאיר הוא מתלמידי האחרונים של ר"ע (ונסמך על ידו בבחרותו — פרש"י סנהדרין יא, א), והי' בדורו של ר' שמעון (השלישי) בן ר"ג (אביו של ר' יהודה הנשיא), דור שלישי מהתנאים אחר החורבן (ראה סדר הדורות ג"א תת"תפ"א).

(46) ראה גם שם ג"א תתפ"א שר"מ האריך ימים עד שהי' בד' דורות.
(47) "רב אשכחי' לרב שמואל בר שילת דהוה קאי בגינתא' א"ל כו" (ב"ב ח, ב). "אמר לי' רב לרב שמואל בר שילת עד בר שית כו" * .. וא"ל רב לרב שמואל בר שילת כי מחית לינוקא כו" (שם, כא, א) "אמר רב כגון רב שמואל בר שילת דאכיל מדידי' וכו" (כתובות שם). — ואולי הטעם שמציין רבינו הא דכתובות לאחרי הציון לב"ב, כי, בכתובות כאן לא מדבר רב אל ר"ש ב"ש, כי אם אודותיו, אלא, שמתוכן הדברים מוכח שהכירו היטב, כיון שדרו במקום אחד.

(48) ושם (ובפרש"י): "אמר לי' (ר' יוחנן לאיסי) אבא אריכא קרית לי' (לרב), ולא אמרת רבינו בלשון כבוד, דכיונא (כשהי' רב) בכאן קודם שירד לבלל) כד הוה יתיבנא אחר י"ז שורן אחורי' דרב קמי' דרבי, ונפקי זיקוקין דנור מפומי' דרב לפומי' דרבי ומפומי' דרבי לפומי' דרב" (שהיו נושאים ונותנים בהלכה).

(49) ושם: "אחר רבי לבית שערים".

(50) משא"כ בש"ס ישנים הגירסא היא "לרב שמואל בר שילא".

(* להעיר, שמאמר זה הובא גם לפנ"ז — בכתובות נ, א. ואולי העדיף רבינו לציין לב"ב, ששם ישנם ב' מאמרים שאמר רב לרב שמואל בר שילת.

שילת⁵¹) אחים בהספידא כו"⁵², דמשמע דרב שמואל בר שילת דר במקום שמת רב, דהיינו בבבל⁵³, כדמוכח בדוכתי טובא (שבת קי, א. סנהדרין מז, ב. חולין צה, ב⁵⁴).

עוד הי' אפשר לומר, שרב שמואל בר שילת דר בבבל, ולמד ולמד בארץ ישראל, שרגיל הי' מנהג זה בזמנם (שבת ט, ב — תוד"ה הא⁵⁵). ובפרט לפי הגירסא (ב"ב ח, ב) "רב אשכחי לרב שמואל בר שילת דהוה קאי בגינתא, א"ל שבקתי להימנותך, אמר לי' הא תליסר שנין דלא חזיא לי והשתא נמי דעתאי (לא "עלויהו", אלא) להתם"⁵⁶, ש"התם" הוא כינוי המורגל לארץ ישראל.

אבל לא משמע כן מכתובות (סב, א): "מאי טיילין (שעונתן בכל יום) .. כגון רב שמואל בר שילת דאכיל מדידי' ושתי מדידי' וגני בטולא דאפדניי", ובמילא, לא יתכן שהי' בריחוק מקום מביתו, וצע"ק. כעין ראי' שרב שמואל בר שילת הי' בבבל — ממה שנקרא רב (רב שמואל, ולא רבי שמואל), וכל רב מבבל וכל רבי מארץ ישראל (סדר תנאים ואמוראים⁵⁷ — נדפס בשם הגדולים לחיד"א אות ס' — ערוך מערכת אביי).

*

ט. עוד הקשה²⁴ דבתורה אור אגרת הפורים הב⁵⁸ ד"ה להבין אות ה⁵⁹, כותב אדמו"ר הזקן ד"זאת" ("כתוב זאת זכרון

(51) שגם שם הובא הא דשבת בחדא מחתא עם הא דב"ב (אף שגירסתו היא "שילא").
 (52) "בשעת מיתתי התאמץ בהספד שלי שיתחממו ויכמרו רחמי העומדים ויבכו" (פרש"י).
 (53) ומניין המקור לחדש שר' שמואל בר שילת (כמו רב) דר לפניו בארץ ישראל.
 (54) בשבת שם: "ההוא בר קשה דפומבדיתא דטרקי' חיזיא כו' אמר להו אביי דילמא חיזיא דרבנן טרקי' דלית לי' אסוותא .. אמרי לי' אין, דכי נח נפשי' דרב, גזר רב יצחק בר ביסנא דליכא דלימטיי' אסא וגידמי לבי הילולא [בטבלא] ואזל איהו אמטי אסא וגדמי לבי הילולא כו'". בסנהדרין שם (ובפרש"י): "קברי' דרב הוו שקלי מיני' עפרא לאישתא בת יומא (ביום ראשון שלה והן מתרפאין באותו עפר), אתו אמרו לי' לשמואל כו'". ובחולין שם (ובפרש"י): "כולהו שני (דהוה) רב (קיים בבבל) הוה כתב לי' ר' יוחנן (מארץ ישראל שאלה או תשובה הי' כותב באגרתו) לקדם רבינו שבבבל, כי נח נפשי' כו'".
 (55) ושם: "רבי חנינא שהי' בא"י הי' אומר לתלמידיו שהיו מבבל, ורב שהי' מבבל אומר לתלמידיו שהיו מא"י, לפי שדרכן הי' להתרחק, שלא היו יכולין לעסוק כל כך בביתם".
 (56) כן היא הגירסא בפרש"י, והובאה גם על הגליון. ובעין יעקב הובאו ב' הגירסאות.
 (57) בסופו.

(58) לשון של מליצה על דרושי פורים שבהוספות לתו"א.

(59) ושם (ק"ט, סע"ב ואל"ך): "ומגילת אסתר .. היא ג"כ הגילוי ע"ד זה, וכמ"ש כתוב זאת זכרון בספר, זאת קאי על מגילת אסתר, והרי זאת זהו ג"כ ע"ד זה, ולא ע"ד כה".

בספר⁶⁰) קאי על מגילת אסתר, ובמגילה ז, א ובירושלמי מגילה פ"א
ה"ה ובמדרש רבה רות⁶¹ איתא ד"זאת" קאי על התורה

ע"כ נמצא מרשימה זו בגכתי"ק

(60) בשלח יז, יד.

(61) במגילה: "כתוב זאת, מה שכתוב כאן (בפ' בשלח) .. דברי ר' יהושע, ר' אלעזר המודעי אומר כתוב זאת מה שכתוב כאן ובמשנה תורה". בירושלמי שם: "כתוב זאת .. זאת תורה, כמה דתימר וזאת התורה גו'". ובמדרש רבה (הנ"ל ס"ב): "בתורה דכתיב כתוב זאת זכרון בספר".